

Lydbøger står lige nu for den største vækst i salget af litteratur, både i Danmark og internationalt. Samtidig er lydbogen påfaldende lidt til stede i den aktuelle litteraturdebat. Mens danskerne lytter til lydbøger som aldrig før; mens der opstår store online fælleskaber, hvor lyttere anbefaler lydbøger og diskuterer oplæsere på livet løs; og mens forlag i stigende grad begynder at udvikle tekster direkte til lydbogsformatet, så har der været meget stille omkring mediet i litteraturkritikkens verden, som stadig først og fremmest orienterer sig mod trykte bøger. I dette nummer af *Passage* forsøger vi at råde bod på dette, idet vi undersøger, hvad lydbogen gør ved vores måde at læse og bruge litteratur på – og hvad den gør ved litteraturen selv. Hvad sker der for eksempel med litteraturhistoriens klassikere, når vi lytter i stedet for at læse? Åbner lytningen for nye – eller gamle – lydlige aspekter af teksterne? Eller reducerer vi snarere litteraturen til ren og skær baggrundsstøj, når vi løfter blikket fra den trykte bogside og lytter, mens vi kører bil eller vasker op? Hvordan påvirker det samtidslitteraturen, når den skrives direkte til lydformatet – og hvordan påvirker det forfatterens arbejdsproces, funktion og kulturelle status? Således ønsker vi at belyse lydbogens muligheder og begrænsninger, samt hvordan dens aktuelle udbredelse og udvikling potentielt påvirker alle niveauer i den moderne litterære kultur.

Lydbogens nuværende status må ses i lyset af dens historie. For selvom den lige nu stormer frem, er der langt fra tale om et nyt medium. De første lydbøger kan spores tilbage til 1800-tallet; til Thomas Edisons recitation af børnerimet “Mary had a Little Lamb” på den første lydoptagelse nogensinde i 1877. Dengang blev den fonografiske lydindspilning, ligesom fotografiet, modtaget med fascination af teknologiens nærmest magiske evne til at registrere aftryk af fortiden: Som Cecilia Björkén Nyberg beskriver i sit bidrag, blev lydoptagelser blandt andet forbundet med en viktoriansk “funereal phonography”: med bevaring af de dodes stemmer.

Op igennem det 20. århundrede er lydbogen først og fremmest blevet set som et hjælpemiddel til læsehæmmede og svagtseende. Derfor har den også indholdsmæssigt været formet af et ønske om at få lytteoplevelsen til at ligne den ‘rigtige’ litterære oplevelse så meget så muligt. Af samme grund har der, især i en skandinavisk sammenhæng, ikke været tradition for at udnytte mediets muligheder for at inkludere musik eller dramatiseret stemmefortolkning, idet disse blev betragtet som forstyrrende ikke-litterære elementer. Remedieringen i den ideelle lydbog var, og er stadig for mange, så neutral som mulig, så fortolkningen overlades til læseren. Lydbøger til børn er en undtagelse, idet disse oftere inddrager f.eks. musik og lydefekter. Mange voksne i dag forbinder netop lydbogen med barndommens kassettebånd, og mediets popularitet kan til en vis grad ses som udtryk for nostalgi, idet lytteoplevelsen også minder om andre former for mere fysisk højtlesning.

Lydbogen har således en lang historie som et til tider overset format, et hjælpemiddel og som underholdning for børn, som blandt andet beskrevet af Matthew Rubery i bogen med den sigende titel *The Untold History of the Talking Book* (2016). Dens status som sekundært medium i forhold til den trykte bog kommer til udtryk både i forskningen og i den offentlige debat, som typisk fokuserer på lydbøgers

forhold til papirbøger: Er det lige så godt at lytte som at læse? Er lydbogslytning overhovedet læsning? Debatten har ofte haft en kritisk klang. Lydbøger er blevet beskyldt for at fremme en distraheret tilgang til litteratur: Lytningen når angiveligt ikke op på siden af læsning af papirbøger, når det handler om at fremme koncentration, og lytteren bliver passiv, fordi fortolkningen overlades til en anden, nemlig indlæseren. Den kritiske tilgang til mediet forbindes også med lydbogens typiske indhold: Lydbøger er i dag først og fremmest associeret med populærlitteratur, med genrer som krimi og romance, hvor fokus er på handlingen, ikke på de litterære eller sproglige kvaliteter; en tendens som bekræftes af forlag og andre producenter, som netop satser på denne type litteratur i lydbogsformatet. Der ligger altså nogle bestemte underliggende forestillinger i den litterære kultur om, hvad lydbøger er og kan, som til en vis grad har forhindret, at man tager mediet alvorligt og kigger nærmere på dets muligheder i en litterær sammenhæng.

Imidlertid kræver de senere års udvikling både i forhold til lydbogen og generelt i den litterære kultur, at vi kaster et nyt blik på lydbogen. Digitaliseringen betyder, at man ikke længere kan tage den trykte bog for givet som litteraturens primære medium. Dermed åbnes muligheden for, at vi kan bevæge os væk fra en ensidig sammenligning af lydbogen med den trykte bog og snarere tænke den som et selvstændigt medium for litteratur. Det understreges af en udvikling, som tematiseres i flere bidrag til nærværende nummer, hvor litterært indhold i stadig stigende grad skrives direkte til lydformatet. Samtidig gør lydbogen også noget væsentligt ved, hvad vi forstår ved læsning og litteraturbrug: Birgitte Stougaard og Iben Have beskriver i deres bog *Digital Audiobooks: New Media, Users and Experiences* (2015), hvordan digitaliseringen har medført væsentligt forandrede vilkår for at lytte til lydbøger: Væk er den tunge kassebåndafspiller; i stedet kan man nu lytte via en smartphone og et par høretelefoner, hvor og når som helst. Derfor passer den digitale lydbog godt ind i et moderne hverdagsliv, hvor mange ting helst skal foregå samtidig, og hvor man altså kan lytte samtidig med, at man pendler til arbejde, løber en tur eller laver mad. Det kan måske nok medføre, at læsningen bliver distraheret, men det kan også betyde, at litteraturen bliver anvendt på nye måder, sådan som Julia Pennlert og Daniel Åberg beskriver det i deres bidrag til nummeret, og det kan medføre en berigelse af hverdagen og et måske ensformigt arbejde, som det skildres i Ole Nyegaards essay.

Samtidig med, at lydbogen således kan blive indgang til at studere moderne læsning og litteraturbrug, kan den også blive udgangspunkt for et nyt blik på litteraturhistorien. Nummerets første artikler tager netop afsæt i dette perspektiv: lydbogen som en mulig indgang til især 1800-tallets litteratur og litterære kultur. I artiklen "Spil det igen, Sam Weller" beskriver Matthew Rubery således, hvordan den digitale lydbog tillader os at vende tilbage til den form for (op)læsning og læsekultur, som kendetegnede viktoriansk tid. Med afsæt i en lydbogsversion af Charles Dickens' *Oliver Twist* (1838) beskriver han, hvordan mediet giver os mulighed for at opleve viktoriatidens store romaner netop, som de var tænkt, nemlig i en højt-læsningssituation. Samtidig peger han også på en række forskelle mellem datidens læsekultur og den moderne lydbogskultur, og han argumenterer for, at den digitale lydbog således ikke bare gør det muligt at lytte til litteraturen, men også baner vej for at høre litteraturen på nye måder.

Cecilia Björkén-Nyberg fortsætter i dette spor og vender ligeledes blikket mod 1800-tallet i sit bidrag til nummeret. Med afsæt i Bakthins romanteori, og særligt hans begreber om romanens såkaldte mangestemmighed, *heteroglossia*, beskriver hun, hvordan lydbogsversioner af klassikere af Jane Austen, Charlotte Brönte og Oscar Wilde kan anvendes i litteraturundervisning for at skabe forståelse for den mangestemmighed, som repræsenteres i romanerne. Således bliver det gennem lydbogen muligt at synliggøre – eller hørliggøre – de forskellige stemmer og relationer i romanerne, som ikke er synlige for den moderne læser af de trykte romaner. Björkén-Nyberg peger dog også på risikoen for, at indlæseren reducerer de mange stemmer i romanen til én. Således understreger hun, at lydbogsindlæsningen altid er en fortolkning og må behandles som sådan.

Fra 1800-tallet vender vi os herefter mod den moderne lydbog, og særligt mod lydbogslæseren. Julia Pennlert tager i sin artikel fat i den sociale dimension af lydbogslæsningen: Læsning generelt, og lydbogsbrug især, fremstilles ofte som individuelle aktiviteter og endog som udtryk for en moderne individualiseret form for kulturforbrug, hvor læseren forskanser sig fra omverdenen bag sin bog eller med et par høretelefoner. I løbet af det seneste årti har digitaliseringen imidlertid synliggjort læsning som en social praksis, idet læsere af såvel papirbøger som lydbøger kan mødes og dele deres læseoplevelser både online og i den fysiske verden. Med udgangspunkt i bl.a. Elizabeth Longs og Rita Felskis teorier undersøger Pennlert lydbogsbrugernes måder at bruge litteraturen på ved at analysere anmeldelser skrevet af abonnementsstjenesten Storytels brugere samt diskussioner mellem lyttere i en lydbogsgruppe på Facebook.

Læsning er også i fokus i Ole Nyegaards essay om at læse lydbøger. Her er det imidlertid netop den individuelle læseoplevelse og lydbogens evne til at udfylde og berige hverdagen, som er i fokus. Nyegaard overvejer ligeledes, hvilke typer af tekster, som fungerer bedst i lydbogsformatet, og her optræder navne som bl.a. James Joyce og David Foster Wallace – hvilket er interessant, fordi lydbøger ofte bliver forbundet med populære genrer som krimier, fantasy og *feel-good*. Essayet er således med til at udfordre nogle af de gængse forestillinger om lydbøger og lydbogsbrug, som fylder i den litterære kultur, og som også har været med til at forme forlagene og producenterens tilgang til formatet.

Sidstnævnte perspektiv uddybes i de følgende artikler, som netop sætter fokus på lydbogsproducenter og forfattere og på, hvordan litterært indhold i stigende grad udvikles til lydbogsformatet. Nummerets andet essay er skrevet af forfatteren Daniel Åberg, som skriver fortællinger til lydbogstjenesten Storytels Originals-serie. Originals-serien illustrerer en udvikling, hvor abonnementsstjenester som Storytel og senest også traditionelle litterære forlag som Gyldendal begynder at udgive bøger som *audio first*: det vil sige primært eller udelukkende rettet til lydbogsformatet. Åberg giver os indblik i, hvad denne udvikling konkret betyder for forfatteren: hvordan teksten sprogligt og strukturelt tilpasses lydbogsformatet og den formodet distraherede lytter, og hvordan forfatterens situation i øvrigt påvirkes. Her handler det også om, at den litterære kultur stadig i høj grad tager udgangspunkt i den trykte bog, hvorfor forfatteren, som skriver udelukkende til lyd, risikerer at blive overset eller miste kulturel status i det litterære kredsløb.

De nye original-producerede lydbøger er interessante, fordi de er et eksempel på, hvordan nye digitale formater er med til at forme litteraturens indhold. Der har stort set ikke været forsket i denne type tekster, hvilket nærværende nummer råder bod på. Birgitte Stougaard Pedersen fokuserer således også på skrivningen og produktionen af originale lydbøger med udgangspunkt i det amerikanske lydbogsforlag Audible og deres Audible Originals. Gennem et fokus på Ceridwens Doveys roman *Life after Truth*, der er udgivet som Audible Original og med inddragelse af et interview med Dovey undersøger hun Audibles tilgang til audio first-formatet. Hun peger ligesom Åberg på, hvordan forfatterens vilkår forandrer sig, når der skrives til lyd og på, hvordan producenten i denne situation får en større indflydelse på litteraturens indhold og form. Artiklen diskuterer også, hvordan audio first-formatet indgår i det værdimæssige kredsløb omkring litteratur.

Udover at de originale lydbøger betyder nye arbejdsbetingelser for forfatteren og mere indflydelse til producenten, kan de også forbindes med større forandringer i den litterære kultur og med, hvordan litteraturen generelt i stigende grad påvirkes af den øvrige udvikling i mediekulturen. Således rykker audio first-formatet ved eksisterende genre- og mediedefinitioner: Man kan spørge, om fortællinger, som indeholder musik og lydeffekter, som læses op af én eller flere skuespillere, og som slet ikke eksisterer som trykt bog, stadig er litteratur? Iben Have og Mille Jensen går til Storytels Originals med et medievidenskabeligt udgangspunkt, idet de undersøger, hvordan disse fortællinger snarere kan sammenlignes med tv-serier – både når det gælder indhold og anvendelse. Med udgangspunkt i et interview med redaktør på den danske lydbogstjeneste Mofibo, og med fokus på lydbogsserien *Black Dolphin* af Christian Frost, sætter de fokus på, hvordan Storytels Originals-serier fremmer en særlig form for kulturforbrug, kaldet *audio-bingeing*, hvor brugere lytter i store stræk på samme måde, som når man *binge* tv-serier. Således bliver de nye lydbøger udgangspunkt for at studere, hvordan litteraturen og litteraturforbrug i dag påvirkes af logikker og forbrugsmønstre, som vi traditionelt forbinder med andre mediekulturer.

Som nummerets artikler afspejler, påvirker lydbogens aktuelle udvikling alle niveauer i den litterære kultur, fra forfatteren og forlaget til læseren – og til biblioteket. Nummeret afsluttes med en artikel af Birgitta Wallin, Katarina Michnik og Catarina Eriksson, som netop sætter fokus på lydbogens betydning for bibliotekerne. Gennem en række statistiske undersøgelser af lydbogsbrugere – hvem de er, deres alder, uddannelse og øvrige kulturforbrug mv. – peger Wallin, Michnik og Eriksson på, hvordan lydbogen har betydning for, hvem der læser og låner litteratur i dag. Ligesom artiklen af Iben Have og Mille Jensen er denne artikel et eksempel på nummerets interdisciplinære tilgang: For at forstå lydbogen og dens betydning på forskellige niveauer i den litterære kultur inddrager vi perspektiver fra litteraturhistorie, medievidenskab og, i Wallin, Michnik og Erikssons tilfælde, fra informations- og biblioteksvidenskab, og vi kombinerer næranalyser af enkelte cases med statistiske undersøgelser og mere personlige essays fra både lydbogsforfatteren og læseren. Samtidig er nummeret præget af et fokus på udviklingen i Skandinavien med flere originale bidrag, som er oversat fra svensk. Udviklingen inden for feltet har vel at mærke været særlig stærk i Skandinavien, ikke mindst på grund af de store

digitale lydbogstjenester, som svenske Storytel og danske Mofibo, som har gjort lydbøgerne tilgængelige for flere og samtidig gået forrest med udviklingen af originalt indhold. I Sverige har lydbogen samtidig været genstand for en del mere debat end i Danmark og har følgelig genereret en del forskning, som nummerets svenske bidrag er udtryk for. Nummeret som helhed afspejler således den aktuelle forskning i lydbøger i Skandinavien og er resultatet af vores ønske om at kaste nyt lys over lydbogen og dens betydning i en dansk såvel som international kontekst.